

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL II.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György, Kőhalmi László,
Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József, Szabados Tamás,
Vékás Lajos

ISBN 978 963 454 908 6

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Deák Péter, Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György,
Kőhalmi László, Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József,
Szabados Tamás, Vékás Lajos, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Vay Miklós (1802–1894), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja

Vay Miklós kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja 1802. április 29-én született Alsózsoltcán (Borsod vármegye). Budapesten hunyt el 1894. május 14-én.

Vay Miklóst érdemei elismeréseként a Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia elődje 1841. szeptember 3-án tartott ülésén választotta igazgatósági tagjává. Az Akadémia igazgató tagjává választásáról Teleki József (1790–1855), a Magyar Tudós Társaság első elnöke – korabeli kifejezéssel élve „előülője” – másnap, szeptember 4-én kelt levelében értesítette Vay Miklóst. Itt utalunk arra, hogy a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagjai nem tartottak székfoglaló előadást. Vay Miklós csaknem másfél évtizeddel később, a neoabszolútizmus idején, 1855. március 28-án politikai okból – az Akadémia tevékenységének, működésének politikai indíttatású korlátozása miatt – lemondott igazgatósági tagságáról. A lemondást Andrássy György (1797–1872), az Akadémia másodelnöke – korabeli kifejezéssel élve „másodelülője” – sajnálattal vette tudomásul Vay Miklósnak írt, 1855. április 28-án kelt levelében.

Öt évvel később, 1860. október 11-én azonban a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsa az 1860. április 8-án elhunyt Széchenyi István (1791–1860) helyére ismét – egyhangúan – igazgatósági tagjává választotta. Andrássy György, ekkor már lejárt másodelnöki megbízatása az Akadémián, 1860. október 12-én kelt levelében értesíti Vay Miklóst arról, hogy „egyhangúlag igazgatónak választatott”.

Vay Miklós Vay Miklós (1756–1824) báró, hadmérnök, tábornok (vezérőrnagy), mecénás, országgyűlési követ, császári és királyi kamarás, a tekin-

télyes londoni Royal Society tagja fia és Vay Miklós (1828–1886) szobrászművész édesapja volt.

Vay Miklós a Pesti Királyi Tudományegyetemen folytatott jogi tanulmányokat. Tanárai között találjuk – többek között – Vuchetich Mátyást (1767–1824). 1819 és 1822 között az egyetemen magántanulóként tette le kitűnő eredménnyel vizsgáit. Miután eredményes vizsgát tett a „hazai törvényekből”, Bárczay Pál, Pest vármegye alispánja mellett volt patvarista, majd Szögyényi Zsigmond (1775–1826) személynök mellett jurátus.

Vay Miklós jogi tanulmányai befejezését követően, 1823-ban Felső-Magyarországon, majd a Dunántúlon tett utazásokat nevelője és testvéröccse, Vay Lajos társaságában. Édesapja elhunytát követően családi birtokát kezelte.

Vay Miklóst 1825-ben Zemplén vármegye aljegyzőjének, két évvel később, 1827. szeptember 22-én pedig, igen fiatalon, főjegyzőjének, majd a következő hónapban, október 18-án alispánjának választotta. 1830-ban ugyancsak Zemplén vármegye országgyűlési követének is megválasztotta.

A kolerajárvány idején, 1831-ben és 1832-ben kormánybiztos. 1831-től 15 éven át Borsod vármegye adminisztrátora volt. Erre a tisztségre az uralkodó, I. Ferenc Reviczky Ádám (1786–1862) udvari kancellár, Borsod vármegyei főispán, a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja javaslata alapján nevezte ki. Itt utalunk arra, hogy Vay Miklós 1865 és 1867 között Borsod vármegye főispánja volt.

Vay Miklóst 1840-ben a tiszántúli református egyházkerület főgondnokává választották, 1841-től a Hétszemélyes Tábla (Tabula Septemviralis) bírója (septemvir), 1844-től koronaőr, 1845-től helytartótanácsos volt.

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején, 1848 nyarán Batthyány Lajos (1807–1849) miniszterelnök kinevezte erdélyi királyi biztosnak.

Batthyány Lajos 1848. október 2-án lemondott miniszterelnöki megbízásáról, valamint parlamenti mandátumáról, és hozzájárult Vay Miklós miniszterelnöki kinevezéséhez. Vay Miklós azonban nem fogadta el a felkínált miniszterelnökséget. Még ennek az évnek a végén visszavonult a közélettől, a „vita activa”-tól.

A forradalom és szabadságharc idején játszott szerepéért politikai okokból 1852. augusztus 14-én a hadi törvényszék halálra ítélte. A halálos ítéletet az uralkodó kegyelemből négyéves várfogságra változtatta. A négyéves várfogságból azonban csak nyolc hónapot kellett letöltenie. A pesti Újépületben (Neugebäude) és a csehországi Theresienstadt várbörtönében töltött fogsága idején naplókát írt, melyek értékes kortörténeti források.

Vay Miklós jó egy évtizeden át tartó visszavonultság után a protestánsok páten sellenes küzdelmében tért vissza a közéletbe. Elkötelezett szemé-

lyisége, alakja volt annak az egyházi jogi és alkotmányjogi mozgalomnak, amelyet a bécsi kormánnyal vívott a magyar protestáns egyház öt éven át, 1856 és 1861 között. Leo von Thun-Hohenstein (1811–1888) miniszter 1856. augusztus 21-én tette közzé az oktrojált protestáns egyházalkotmánnyal kapcsolatos tervjavaslatát, mely komolyan fenyegette a protestáns egyház önkormányzati szabadságát. Bécs nem volt tekintettel arra, hogy szabályszerű zsinat (szinódus) tartása nélkül a magyar protestáns egyház alkotmánya nem módosítható, nem változtatható. A terv nyilvánvalóan sértette az 1791. évi XXVI. törvénycikk egyértelmű rendelkezéseit.

A változtatás érdekében Leo von Thun-Hohenstein 1859. szeptember 1-jén kibocsátotta a császári nyílt parancsot (pátenst) és másnap az azt életbe léptető miniszteri rendeletet. A tiszántúli református egyházkerület 1859. október 8-án feliratot fogalmazott meg a rendelet ellen, melynek szerzője Révész Imre (1826–1881) volt. Az egész ország és nemzetközi közvélemény figyelmét felkeltette az erélyes felszólalás. A tájékoztatást tartalmazó emlékiratot Révész Imre fogalmazta. A német nyelvre fordított emlékiratot eljuttatták diplomáciai úton Londonba. 1860 februárjában az emlékirat az angol parlament elé került. Az emlékiratot 1860-ban a tekintélyes Edinburgh Review című angol lap is közzétette.

A Bécsben tartózkodó küldöttséget a két evangélikus egyház irányító testületének elnöke, Vay Miklós vezette. Említést érdemel, hogy Vay Miklós nem sokkal később ismét tagja lett a Magyar Tudományos Akadémia igazgatóságának. A Vay Miklós vezette deputáció feladata volt az, hogy kérelmezze a pátenst visszavonását. 1860 január végén, bár több napot is töltöttek a küldöttség tagjai Bécsben, nem tudták elérni, hogy a király fogadja őket. A hazatérés előtt a küldöttség tagjai Vay Miklós kezdeményezésére azt a döntést hozták, hogy készüljön részletes utasítás a gyülekezetek és lelkészek számára, mely szerint az egyházi felsőség mellőzésével semmiféle miniszteri rendeletet ne hirdethessenek ki. Az uralkodó 1860. május 15-én kelt leiratában végül a magyar protestáns egyházat korábbi törvényes állásába helyezte vissza.

Vay Miklóst még ebben az évben, 1860-ban udvari kancellárrá nevezték ki, 1861-ben azonban állásáról lemondott. Udvari kancellári kinevezésében döntő szempont volt az, hogy Vay Miklós a konzervatív párt vezéralakjának számított.

Az Osztrák–Magyar Kiegyezés (Österreichisch–Ungarischer Ausgleich) után ismét koronaőr lett. Az 1885. évi VII. törvénycikk által újjaalakított Főrendiház alelnöke 1884 és 1888 között, majd 1888-ban elnöke lett. Ez utóbbi tisztséget egészen haláláig töltötte be. Vay Miklós elnyerte továbbá a titkos tanácsosi címet is. 1892-ben I. Ferenc József a Szent István-rend nagykeresztjével tüntette ki.

Vay Miklós évtizedeken át kiemelkedő szerepet töltött be a hazai református egyház világi irányításában. Főgondnoka volt a Tiszántúli református egyházkerületnek és a debreceni Kollégiumnak csaknem egy évtizeden át, 1840-től 1849 júniusáig. A Tiszáninneni egyházkerület 1860 májusában Miskolcon tartott közgyűlésén Vay Miklóst választotta főgondnokának.

Vay Miklós felett a Magyar Tudományos Akadémián az emlékbeszédet Ballagi Géza (1851–1907), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja – 1907. május 3-tól rendes tagja – tartotta.

Korábban, 1894. július 24-én Ballagi Géza a Sárospataki Főiskolán is tartott emlékbeszédet Vay Miklós felett, mely három évvel később, 1897-ben Sárospatakon nyomtatásban is megjelent.

Érdemes felidézni Eötvös Lorándnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének az Akadémia 1894. május 28-án, elnöklete alatt tartott ülésén elhangzott, Vay Miklóst méltató szavait: „Tisztelt Akadémia! Mielőtt folyó ügyeink elintézéséhez fognánk, nem hagyhatom említés nélkül azt a fájdalmas veszteséget, mely bennünket b. Vay Miklós igazgató-tanácsunk tagjának halálával ért. Az ő élete a mi történetünk egész idejére kiterjedt, ő látta, hogyan lett meg ez az Akadémia, támogatta már első lépéseit, később nehéz időkben küzdött fennmaradásáért és végre a jobb napokban hozzájárult gyarapodásához és előmozdította haladását. Igazgató-tanácsunk két ízben választotta tagjává, először 1841-ben és miután 1855-ben politikai tekintetekből lemondott, másodszor 1860-ban a gr. Széchenyi István halála által megüresedett helyre. Nála buzgóbb, lelkiismeretesebb tagja aligha volt a tanácsnak, mégis ő, a mikor 1891-ben egy félszázaddal első megválasztása után küldöttségünkkel nála megjelentünk s neki az Akadémia körüli fáradozásaiért köszönetet mondottunk, azt válaszolta nekünk, hogy bizony még nagyon kevés az, a mit eddig tett, de azon lesz, hogy a jövőben többet tegyen. Pedig sokat tett ő már eddig is, sokat ezután is, hiszen nagyjaink nem apró ügyekben segédkezésükkel, hanem példájukkal mozdíthatják elő legjobban a mi ügyünket, s valóban b. Vay Miklós, ki oly hosszú hazafias tettekben, valamint kitüntetésekben annyira gazdag életén át, Akadémiánkhoz mindig és mindenben igaz ragaszkodást tanúsított s ezzel is példát adott az irodalom és tudomány iránti tiszteletre, olyan tündöklő példát mutatott ezzel nemzetének, melyből könnyű a tanulságot levonni. És ez a példa nem vész el a halállal, hanem még a megemlékezésben is éltető marad. Őrizzük meg az ő emlékét.” (Eötvös Loránd: *Megemlékezés Vay Miklósról*. Akadémiai Értesítő 1894. 5(9), 554–555.)

Hamza Gábor

Vay Miklós főbb művei

Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből. (Lévay József bevezetésével) Budapest, 1899 (reprint: Miskolc, 1999. Szerk. Petneki Áron)

Felhasznált irodalom

Szinyei Gerzson: *Emléklapok id. br. Vay Miklós félévszázados egyházi hivataloskodásának örömmünnepe alkalmából.* Sárospatak, 1873; Br. Vay Miklós élete. *Debreceni Protestáns Lap* 1894. május 19; Br. Vay Miklós. *Magyar Salon*, 1894. június; Szász Gerő: Br. Vay Miklós, *Protestáns Közlöny* 1894; Eötvös Loránd: Megemlékezés Vay Miklósról. *Akadémiai Értesítő* 1894, 5 (9), 554–555.; Ballagi Géza: *Emlékbeszéd id. báró Vay Miklós felett.* Budapest, 1895, 78.; *Küzdelem, bukás, megtorlás.* (szerk. Tóth Gyula) Budapest, 1978 és Jónás Károly – Villám Judit: *Vay Miklós. A magyar országgyűlés elnökei. 1848–2002.* Budapest, 2002, 213.